

Rozwojowy kontekst funkcjonowania ucznia zdolnego.

Skrypt prezentacji.

Oprac. Grzegorz Kata

(UMCS, SPPI TR w Lublinie)

1. Dziecko sześćioletnie w wyniku zmian rozwojowych zwiększa własną samoświadomość. Jednocześnie jednym z zadań rozwojowych tego okresu jest ukształtowanie się poczucia kompetencji i samooceny. Procesom tym towarzyszy wzrastająca zdolność do dokonywania porównań własnych kompetencji z umiejętnościami i uzdolnieniami innych (por. Kielar-Turska, 2009). Uczeń zdolny może zyskać świadomość własnych uzdolnień. Tę samą świadomość zdobywają jego opiekunowie i wychowawcy.
2. „Zdolność” można rozpoznać w kilku wymiarach funkcjonowania ucznia:
 - a. Ogólnym – dziecko ma wysoki poziom zdolności ogólnych (inteligencja, myślenie, zdolności poznawcze);
 - b. Specjalnym – dziecko ma wysoki poziom uzdolnień specjalnych (np. muzycznych, plastycznych, wychowawczych, sportowych, językowych, matematycznych);
 - c. Dziecko posiada predyspozycje do znaczących osiągnięć w nauce lub działalności społecznie wartościowej;
 - d. Dziecko przejawia wysoką oryginalność i twórczość w działaniu (por. Lewowicki, 1986).

Aby określić dziecko jako *ucznia zdolnego* wystarczy by rozpoznać jego umiejętności w jednym z czterech powyższych wymiarów.
3. Uzdolnienia, podobnie jak trudności i zaburzenia, występują w populacji uczniów z określoną częstotliwością. Uczniowie zdolni, stanowiący mniejszość w zestawieniu z ogółem uczniów, wyróżniają się na tle rówieśników. „Wyróżnianie się” często wiąże się z: odmienną postawą dorosłych; stosownym programem nauczania; specyficznym postrzeganiem rozwoju ucznia. Zagrożeniem w tym wymiarze może być zjawisko „nadania uczniowi specjalnej etykiety”.

4. Wspólną cechą sześciolatków są liczne zmiany o charakterze rozwojowym. Wynikają one głównie z naturalnych procesów rozwoju organizmu i wspierane są przez czynniki środowiskowe. Do zmian tych należą m.in.:
 - a. Wzrost ogólnej sprawności i siły:
 - i. wydłużenie ciała i większa sprawność ruchowa m.in. w zakresie utrzymywania równowagi;
 - b. Zmiany w obrębie aktywności mózgu, sprawniejsza koordynacja pólów czołowych:
 - i. łatwiejsza koncentracja i zaangażowanie uwagi;
 - ii. większa skuteczność w kierowaniu uwagą, planowaniu, autorefleksji, rozumowaniu logicznym.
 - c. Sprawniejsze: analiza, synteza oraz koordynacja czynności:
 - i. łatwiejsze rozpoznawanie figur, ich zapamiętywanie i analiza;
 - ii. zdolność do odwzorowania coraz bardziej złożonych figur;
 - iii. opanowane nazwy kolorów i zdolność ich odróżniania;
 - iv. rozpoznawanie melodii, rozróżnianie dźwięków mowy;
 - v. gotowość do czytania i pisanie (por. Kielar-Turska, 2009).
5. Wg. Wygotskiego (za Brzezińska, 2010) wiek 6-7 lat wiąże się z tzw. „momentem intelektualnym”. Dziecko nabywa większą samodzielność, zwiększa się jego poziom społecznego. Zmianom tym może towarzyszyć osłabienie równowagi psychicznej, zmienność nastroju, osłabienie samokontroli.
6. Znaczącym efektem rozwoju w okresie pierwszych lat nauki szkolnej są zmiany w sferze poznawczej. Dziecko sześciolatek jest gotowe do wykonywania operacji konkretnych, dokonywania klasyfikacji, wykonywania operacji na symbolach (por. Trempała, 2002).
Dziecko opanowuje:
 - a. Czynności symboliczne;
 - b. Pojęcie stałości cech i tożsamości jakościowej (brak zmiany w naturze przedmiotu pomimo zmian w wyglądzie);
 - c. Przejście do operacji konkretnych:
 - i. odwracalność manipulacji na konkretnych przedmiotach,
 - ii. decentracja – uwzględnianie wielu właściwości przedmiotu w tym samym czasie lub wielu perspektyw społecznych.

- d. Mniejsza ilość zachowań egocentrycznych;
 - e. Umiejętność klasyfikacji: budowania klas nadrzędnych i ich podziałów na klasy podrzędne.
7. Większa sprawność w zakresie funkcji poznawczych przekłada się również na funkcjonowanie osobowości. Zmianom ulega m.in. przejawianie, regulacja, rozpoznawanie i kontrola emocji (por. Hurme, 2002):
- a. Rozpoznawanie emocji i regulacja ich ekspresji;
 - b. Większa zdolność nazywania przyczyn emocji z coraz większym udziałem czynników wewnętrznych nad zewnętrznymi;
 - c. Sprawniejsza samokontrola;
 - d. Przebieg rozwoju emocjonalnego:
 - i. Jednorodna reprezentacja uczuć (jedna emocja do jedno obiektu), ok. 7 lat – 2 emocje o tej samej wartości wobec tego samego obiektu, 8 lat – emocje o tej samej wartości wobec różnych celów w tym samym czasie, 10 lat – 2 emocje o różnych wartościach do różnych celów i 11 lat – różne emocje do tego samego celu.
8. Zmiany w sferze poznawczej widoczne są także w funkcjonowaniu społecznym (por. Kielar-Turska, 2009; Kowalik, 2002):
- a. Posługiwanie się teoriami umysłu:
 - i. pozwalają na przewidywania i wyjaśnianie zachowanie innych przez odnoszenie się do nieobserwowalnych zjawisk: emocji, pragnień, przekonań.
 - b. Umiejętność prowadzenia konwersacji z uwzględnieniem punktu widzenia rozmówcy:
 - i. zachowywanie porządku rozmowy i zasad;
 - ii. dalszy rozwój umiejętności formułowania wypowiedzi ekonomicznych, zgodnych z kontekstem.
 - c. Prowadzenie zabaw zespołowych ze zdolnością do ustalania wspólnego celu i planu działań:
 - i. dzielenie ról;
 - ii. ustalanie i negocjacja zasad;
 - iii. kontrola zachowania i współzależność.

- d. Postrzeganie możliwości i stanów innych osób:
 - i. większych możliwości działania, przywilejów, praw;
 - ii. zdolność do empatyzowania z bohaterami opowieści, filmów, itp.
 - e. Przyswajanie norm i posłuszeństwo, jako podporządkowania zasadom dorosłych obdarzonych szacunkiem.
9. Do podstawowych zadań rozwojowych dziecka sześciolatniego i w pierwszym etapie edukacji należy rozwiązanie kryzysu *poczucie kompetencji – poczucie niższości*. Kompetencja wynika z powodzenia w podejmowaniu oraz realizacji różnych zadań i aktywności, i z odpowiadania na społeczne oczekiwania. Zagrożeniem jest zbyt silna koncentracja na powodzeniu w realizacji stawianych wymagań i uwarunkowanie poczucia własnej wartości od odnoszonych sukcesów (por. Stefańska – Klar, 2009).
10. Okres średniego dzieciństwa to wg Havighurst (za: Przetacznik-Gierowska, 2003) czas: uczenia się sprawności fizycznych, formułowania zdrowych postaw wobec siebie i zachodzących zmian, nauki budowania relacji z rówieśnikami, nabywania ról płciowych, nabywania podstawowych umiejętności czytania, pisania, liczenia, rozwijania świadomości, moralności, wartości, osiągania niezależności, nabywania postaw wobec grup i instytucji.
11. Z przeglądu podstawowych cech i zadań rozwojowych sześciolatka wynikają podstawowe cechy opisujące rozwój:-
- a. wielopłaszczyznowość,
 - b. harmonijność zmian,
 - c. równowaga oddziaływań.
- Są to jednocześnie warunki prawidłowego rozwoju we wszystkich czterech sferach funkcjonowania człowieka: fizycznej, psychicznej, społecznej i duchowej.
12. Rozwój ma charakter:
- a. ilościowy – jest to zwiększenie zasobów wiedzy, kompetencji lub dyspozycji i postaw;
 - b. zgodny ze standardami – z normami i prawidłowościami rozwojowymi pozwalającymi odróżnić zdrowie od choroby, pozwalającymi nakreślić obraz człowieka dojrzałego;
 - c. jakościowy – funkcje stają się bardziej złożone, efektywniejsze, precyzyjne, itd. (por. Brzezińska, 2010).
13. Podstawowymi czynnikami uruchamiającymi rozwój są:
- a. Czynniki genetyczne i wrodzone;
 - b. Aktywność własna jednostki i interakcja z otoczeniem;

- c. Warunki społeczne i środowiskowe;
- d. Wychowanie i nauczanie.

Szuman (za: Przetacznik-Gierowska, 2003) dzieli wymienione czynniki na zewnętrzne i wewnętrzne (zależne od jednostki).

Każdy z nich ma działanie równorzędne, choć na różnych etapach życia określony czynnik może nabrać większego znaczenia.

14. Ze względu na dopiero rozbudowywaną autonomię, samokontrolę i świadomość siebie, w wychowywaniu sześciolatka dominuje model medyczny (wsparcie w zakresie rozwiązywania trudności za powstanie których, rzadko w pełni odpowiedzialne jest samo dziecko). Znacząca jest rola dorosłych opiekunów m.in. w: budowaniu poczucia kompetencji; kształtowaniu poczucia własnej wartości i samooceny.
15. Zarówno sfera intelektualna jak i emocjonalna wyprzedzają aktualny wiek życia dziecka zdolnego. Posiadane przez niego zdolności i koncentracja na ich rozwoju mogą skutkować w szeregu specyficznych zmian: w otoczeniu dziecka, w przecenianiu zmian ilościowych i jakościowych nad ogólne prawidłowości rozwojowe typowe dla wieku (por. Porter, 2005). Według badań podłużnych prowadzonych w grupie dzieci zdolnych, duża część uczniów zdolnych nie wykorzystuje posiadanych możliwości w życiu dorosłym (Freeman, 2012). Przyczyn niepowodzeń upatruje się w warunkach rozwoju i wsparcia ucznia zdolnego.
16. Trudności w rozwoju uczniów zdolnych mogą przejawiać się szczególnie w zakresie funkcjonowania osobowościowego i emocjonalnego (por. Porter, 2005):
 - a. Samoocena, jeśli dziecko jest świadome poziomu posiadanych uzdolnień, może być silna i stabilna. Bez właściwej wiedzy o swoich zdolnościach i w wyniku porównań z rówieśnikami, dziecko może ukształtować w sobie negatywny obraz swoich kompetencji (w wielu sferach będzie czuło się odmienne od rówieśników). Innym zagrożeniem jest destrukcyjny perfekcjonizm wynikający z silnej koncentracji na efektach działania w odróżnieniu od przebiegu i jakości samego działania. Dziecko może poszukiwać wzmocnień w sferze sukcesów zadaniowych związanych z posiadanymi zdolnościami;
 - b. Poczucie bycia nierozumianym przez rówieśników może skutkować izolacją i samotnością ucznia. W takiej sytuacji może on szukać sposobu na realizację potrzeby przynależności w kontaktach z dorosłymi lub kompensować ją poprzez dążenie do

sukcesów w sferze zadaniowej. Izolacji i samotności może sprzyjać duża wrażliwość ucznia zdolnego.

- c. Wysoki poziom autonomii, choć pożądanym, bez odpowiedniego wsparcia może skutkować w przecenianiu swoich możliwości i rzeczywistego wkładu w rezultaty działań. Uczeń zdolny może przeceniać swój wpływ na otoczenie, zachowania innych, niesłusznie obarczając się odpowiedzialnością za nie (por. Porter, 2005).

17. Biorąc pod uwagę kontekst rozwojowy ucznia zdolnego i jednocześnie będąc świadomym zagrożeń można oferować bardziej konstruktywne formy wsparcia. Wymagałyby one podążania za potrzebami dziecka, uwzględniania wszystkich sfer jego rozwoju, tak, by posiadane przez niego uzdolnienia przyczyniały się do jego ogólnego doskonalenia jako osoby. Dzięki temu możliwe będzie uniknięcie sytuacji niewykorzystania posiadanych potencjałów w przyszłości.